

Çağdaş İslâm Hukukçularının Kripto Paraların Meşruiyetine Dair Görüşlerinin Analizi

Analysis of Contemporary Islamic Lawyers' Views on the Legitimacy of Cryptocurrencies

Nuri KAHVECİ

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Professor, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Divinity, Department of Islamic Law
Kahramanmaraş, Turkey
nurikahveci@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0114-1481>

Yahya BİLGİNER

Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
PhD Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences
Kahramanmaraş, Turkey
yahyabilginer@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4724-5684>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2021

Sayı / Issue: 26 Sayfa / Pages: 257-285

Atıf / Cite as: Kahveci, Nuri — Bilginer, Yahya. "Çağdaş İslâm Hukukçularının Kripto Paraların Meşruiyetine Dair Görüşlerinin Analizi [*Analysis of Contemporary Islamic Lawyers' Views on the Legitimacy of Cryptocurrencies*]". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty 26 (June 2021), 257-285. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.894874>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Özet

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması birçok yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bilişim teknolojisindeki ve internet ağındaki gelişmeler yanında yazılım mühendisliği, merkeziyetsiz oluşumlar, blockchain teknolojisi ve kripto para sistemindeki ilerlemeler, ulusal ve uluslararası alanda çok büyük ilgi görmektedir. Geleneksel ödeme sistemlerine alternatif olarak ortaya çıkan kripto paralar, teknolojinin finansal sistemlere entegre edilmesiyle de baş döndürücü bir ivme kazanmıştır. Ancak merkeziyetsiz bir özelliğe sahip olan kripto paraların güvenliği kriptografik sistemlerle sağlanmasına rağmen bazı devletler bu sistemin işleyişini güvenli bulmayarak bu paraların risklerine karşı kullanıcılarını korumaya yönelik yasal düzenlemeler yapmaktadır. Bunun yanında harcamaların kripto paralar ile gerçekleştirilmesinin yaygınlaşmasıyla birlikte klasik ödeme yöntemlerinin etkisinin azalacağı tezi de ileri sürülmektedir. Makalede bu bağlama ışık tutacak şekilde öncelikle para kavramı, işlevleri ve paranın tarihi gelişim süreci açıklandıktan sonra önemli bir kavram olarak kripto paranın ne olduğu, iktisadî fonksiyonları üzerinde durulacak, bilhassa çağdaş İslâm hukukçularının kripto paraların meşruiyetine dair görüşlerinin analizi yapılacaktır. Ayrıca çalışmada kripto paraların riziko düzeyi, tedavül imkânı ve devletlerin yaptığı yasal düzenlemeler, özellikle de Türkiye'deki en son yapılan mevzuat değişiklikleri ortaya konulacaktır. Günümüzde kripto paraların hâlihazırda bir borsası oluşmuş durumdadır. Kripto para birimlerinin günlük kullanımında, ekonomideki geleneksel paranın rolünü yerine getirebilmektedir. Kripto paralar, e-ticaret işlemlerinin hız kazanmasıyla beraber kullanımı yaygınlık kazanmış, dağıtılmış serbest uçlu şifreli, dijital bir değere sahip, evrensel bir ağda işlem görebilecek bir potansiyele ulaşmıştır. Bundan dolayı para tanımına uyan özdeş yönleri bulunmaktadır. Her ne kadar durum böyle olsa da kripto paraların şu anki mevcut haliyle ilgili İslâm hukuku açısından tartışmalar sürmektedir. İslâm hukukçuları, karşılıklı borç doğuran işlemlerde "belirsizlik, aldatma, hile, bilgisizlik ve faiz" gibi durumların bulunmaması gerektiğini vurgulayarak bunları içeren akitlerin sahih olmadığını söylemişlerdir. Aynı şekilde parasal işlemlerde hukuk normlarının zorunlu kıldığı malın tedavülde olması, yapılan işlemin belirli ya da belirlenebilir olması gibi önemli gayelerin meydana gelmesine de dikkat çekmişlerdir. Bu doğrultuda kripto parayla yapılan işlemlerin ve sözleşmelerin de öncelikle hukukun gayelerine ve akdin lüzum şartlarına uygun olması gerekir. Kripto paraların, fıkhen meşruiyetine yönelik doğru bir sonuca varmak için çağımızın gerçekleriyle de yüzleşmemiz kaçınılmaz olacaktır. İçinde bulunduğumuz zamanda kripto para borsalarında, risklerine rağmen çok geniş bir ağda, çok yüksek hacimlere ulaşan miktarlarda finansal işlemler yapılmaktadır. Fiziksel varlığa sahip olan paralar, nasıl ki tedavülde kullanılıyorsa bu paralarda servet biriktirme aracı olarak ya da para transfer işlemlerinde kullanılmasında fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır. Aynı şekilde kripto para madenciliği de fıkhen yasaklanmamıştır. Ancak manipülasyon yapmak ve spekülasyon amacıyla kullanmak yasaklanmıştır. Zaten kripto paralar için mevcut riskler ve tedirginlikler, geleneksel paralar içinde söz konusudur. Önemli olan kripto para ve diğer para türlerinin nasıl ve hangi amaçla kullanıldığıdır. Kripto parayı ister para ister mal veya menfaat, isterse de finansal varlık olarak kabul edelim, geleneksel paralarda olduğu gibi bu paralar fıkhen yasaklanmadığından, risklerinin bertaraf edilmesi ve toplum tarafından tedavül aracı ve kıymet ölçü birimi olarak kabul edilmesi durumunda, aynen kâğıt paralar gibi para olma vasfına kavuşacağını ve paranın bütün işlevlerini yerine getirebileceklerini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Para, Kripto Para, Blockchain Teknolojisi, Bitcoin.

Summary

Today, the rapid development and widespread use of technology has brought many innovations. In addition to the developments in information technology and internet network, software engineering, decentralized formations, blockchain technology and advances in the cryptocurrency system attract great attention in the national and international arena. Cryptocurrencies, which emerged as an alternative to traditional payment systems, have gained a dizzying momentum with the integration of technology into financial systems. However, although the security of cryptocurrencies, which have a decentralized feature, is ensured by cryptographic systems, some governments do not find the operation of this system safe and make legal regulations to protect their users against the risks. In addition, it is argued that with the widespread use of expenditures with cryptocurrencies, the effect of classical payment methods will decrease. To shed light on this context, after the concept of money, its functions, and its historical development process are explained, the article will focus on what cryptocurrency and its economic functions are, and then, in particular, it will analyse the views of contemporary Islamic jurists on the legitimacy of cryptocurrencies. In addition, the study will reveal the risk level of cryptocurrencies, the possibility of circulation, and the legal regulations made by the states, especially the most recent legislative changes in Turkey. Nowadays, an exchange of cryptocurrencies has already formed. The daily use of cryptocurrencies may fulfil the role of traditional money in the economy. With the acceleration of e-commerce transactions, cryptocurrencies have gained widespread use, and have reached a potential that can be traded in a universal network with a distributed free-end encrypted digital value. Therefore, it has identical aspects that fit the definition of money. Although this is the case, there are still debates about the current state of crypto currencies in terms of Islamic law. Islamic jurists emphasized that there should not be “uncertainty, deception, fraud, ignorance, and interest” in transactions that cause mutual debt and stated that the agreements containing these are not valid. Likewise, they drew attention to the occurrence of important conditions such as the fact that the goods are in circulation, which is required by the legal norms in monetary transactions, and the transaction made is specific or identifiable. Accordingly, transactions and contracts made with cryptocurrency must, first of all, comply with the purposes of the law and the requirements of the contract. It will be inevitable for us to face the realities of our age in order to reach a correct conclusion regarding the legitimacy of crypto coins according to Islamic law. In these days, financial transactions are carried out in cryptocurrency exchanges, in a very wide network despite the risks, reaching very high volumes. Just as the money that has physical assets is used in circulation, there is no harm in using these currencies as a means of accumulating wealth or in money transfer transactions. Likewise, cryptocurrency mining is not prohibited legally. However, it is forbidden to use it for manipulation and speculation. Already existing risks and concerns for cryptocurrencies are in question for traditional currencies, too. The important thing is how and for what purpose cryptocurrency and other types of money are used. Whether we consider cryptocurrencies as money, goods or benefits, or financial assets, as these coins are not legally prohibited just like traditional currencies, if their risks are eliminated and accepted as a means of circulation and a measure of value by the society, we can say that they will be qualified as money just like banknotes and they will fulfil all the functions of traditional money.

Keywords: Islamic Law, Money, Cryptocurrency, Blockchain Technology, Bitcoin.

Giriş

İnsanlık, tarih boyunca teknolojik gelişmelere paralel olarak günlük yaşamın bütün safhalarında büyük değişimler yaşamıştır. Dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak üretilen, işlemlerde hız ve kolaylık sağlayan, yenilikçi her ürün ve hizmet toplumda karşılık bulmakta ve süratle yaygınlaşmaktadır. Yapay zekadan kripto paralara kadar dijitalleşmedeki baş döndürücü gelişmeler, parasal işlemleri de dönüştürmekte, mali işlemlerde ödeme ve transfer yapmanın zorluğunu minimize etmeyi hedefleyen yenilikçi alternatif ödeme yöntemleri sunmaktadır.

Kripto paralar; internet aracılığıyla kullanılan, herhangi bir merkezi otorite tarafından veya bir aracıya ihtiyaç duymadan, blokzincir teknolojisi kullanılan algoritma temelli şifreli para birimini ifade etmektedir. Kişiler ya da kurumlar, kripto para birimleriyle tıpkı fiziki varlığa sahip parayla yaptıkları işlemler gibi tedavül imkânı elde etmekte, harcama yapabilmekte ve transfer işlemi gerçekleştirebilmektedir. Piyasada bugün itibariyle yüzlerce kripto para birimi bulunmaktadır. Kripto paraların değeri, tıpkı diğer para birimlerinde veya mallarda olduğu gibi kullanıcılarının onu bir mübadele aracı olarak kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Şimdiye kadar ki en yaygın şifreli para olan bitcoin, transfer ücretini düşürmekte ve kullanım kolaylığı sağlayarak yenilikçi bir sistem ile klasik para kullanım alışkanlıklarını bir kenara koyarak global bir kimlik kazanacağı benzetilmektedir. Bu çalışmada kripto paraların iktisatta, siyasette, ticarete yaptığı değişim ve dönüşüm yönleri ele alınmış, İslâm hukukunda paranın tarihi gelişimi, çağdaş İslâm hukukçularının yaklaşımı, kripto varlıkların para olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve çözüm önerileri açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Para Kavramı ve Paranın Fonksiyonları

Para, iktisadî hayatta mal ve emeğin mübadelesine imkân sağlayan bir ödeme aracıdır.¹ Diğer bir ifadeyle para, hukûkî anlamda bireyin ihtiyaçlarının temini için tüketilerek istifade edilen, satın alma işlevini yerine getirmeye yarayan şeydir.² Mal biriktirme gibi fonksiyonları

¹ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Güzem Can Yayınları, 1992), 665; Mahfi Eğilmez, "Ekonomi Sözlüğü", (Erişim 2 Mayıs 2021); Beşir Gözübenli, *Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler Para Faiz ve İslâm* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1992), 72;

² Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 241; Abdülaziz Bayındır, "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kağıt Paralar", *İstanbul Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 15.

da³ bulunan para, Farsça 'pâre' kelimesinden dilimize girmiştir.⁴ Türkçede para, tedavül imkânı veren, devlet tarafından bastırılıp kıymeti üzerinde yazılı maden ya da kâğıttan elde edilen ödeme aracı ve nakit⁵ anlamında kullanılmaktadır. Dar manada para bir ülkede mübadele aracı olarak kabul edilen ülke parasını, geniş manada ise bunu ve yabancı devlet paralarını ifade eder.⁶

Paranın herkes tarafından kabul edilmesi önemli bir vasfıdır.⁷ Bazı iktisatçılara göre para, karşılığı olan şeyi temsil yoluyla⁸ borçların ifasında kullanılan,⁹ soyut bir ekonomik değer içeren, tasarruf ve hâkimiyet aracı olan mal veya şeydir.¹⁰ Her ne kadar para tekâmül sürecinde bir ödeme aracı ve servet biriktirme aracı olarak kullanılsa da paranın en temel fonksiyonu mübadele aracı olmasıdır. Paranın toplumda bireylerin geneline kabul görmesi kendiliğinden veya kamu otoritesinin zoruyla olabilir.¹¹ Bazı iktisatçılar, bir şeyin para fonksiyonunu yerine getirebilmesi için devletçe basılma zorunluluğunun olmadığı, bankaların hatta sermaye sahiplerinin bile kendi paralarını çıkarabileceklerini ileri sürmektedir.¹² Ödeme aracı fonksiyonunu yerine getiren her şeye para demek mümkün olduğuna göre¹³ kripto sistemiyle oluşturulmuş paraların da bu fonksiyonu yerine getirmesi halinde buna da para demek kaçınılmaz olacaktır.

Paranın devamlı olarak değişen formlarda kullanılması para kavramının belirlenmesini zorlaştırırsa da para kavramıyla mal, emek, sözleşmeler ve borcun ifası maksadıyla toplum tarafından benimsenen, serveti saklama ve eşyaya değer olma vasfına sahip ve mübadele işlevini yerine getiren her türlü araç kastedilmektedir.

³ Sabri Orman, *Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1992), 1.

⁴ Ali Akyıldız, "Para", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/163.

⁵ TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*, "Para" (Erişim 25 Ocak 2021).

⁶ Bilal Aybakan, "Nakit", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/324.

⁷ Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 2.

⁸ Georg Simmel, *The Philosophy of Money*, (Newyork: Routledge Group, 2004), 118.

⁹ Ahmed Hasenî, *İslâm'da Para*, çev. Adem Esen (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 24; Frederich S. Mishkin, *The Economics of Money Banking & Financial Markets*, 6. Edition, (Newyork: Pearson Addison Wesley, 2001), 48.

¹⁰ Hasan Doğan, "İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (Temmuz 2018), 227.

¹¹ Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 2.

¹² Leyla Ateş, "Bitcoin: Sanal Para ve Vergileme", *Vergi Sorunları Dergisi* 37/308 (Mayıs 2014), 132.

¹³ Mehmet Erdoğan, "para" *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1988), 467; Bayındır, "İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar", 15; Rifat Uslu, *İslâm Hukukunda Para Birimleri*, *Journal of Islamic Research* (2014), 29.

1.1. Paranın Tarihi Gelişimi

İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için gerekli erzakı toplarken, ticaretin savaştan daha faydalı olduğunu keşfettiği günden beri ticareti kolaylaştıracak arayışlar içine girmiş, yaşadıkları hayat koşullarına bağlı olarak belirledikleri materyalleri para olarak kullanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde, insanların para kullanmadıkları dönemler de olmuştur. Ekonomistlerin araştırmalarına göre insanlar paranın icadından evvel iki yöntemden yararlanmışlardır. İlkinde bizzat malın malla değişimine dayanan trampa yöntemi; ikincisinde ise hesap parası dönemi denilen¹⁴ ve toplumdaki herkes tarafından değer ölçüsü olarak kabul edilen değişim aracı yöntemi kullanılmıştır.¹⁵ Trampa yönteminde malın malla değişimi söz konusuysen, hesap parası yöntemi, değiştirilmek istenen mallar elden ele dolaştırılmadan, diğer malların fiyatı mihenk mala kıyas edilerek işlem yapılmasıdır. Bu yöntemin uygulanması; diyelim ki hesap parası olarak kullanılacak bir koyun, eğer bir fildişi veya toprak küple değiştirilecekse bir koyun karşılığında şu kadar fildişi veya şu kadar hurma ya da toprak küp diye bir değer biçme şeklinde uygulanmıştır.¹⁶

Takas ekonomisinde, karşılıklı değişimlerde ihtiyaç duydukları malla değişilen malın değerinin birbirine denk gelmemesi ve her malın bölünebilme vasfının bulunmaması önemli bir zorluktur. Bundan dolayı ürünlerin ve emeğin mübadelesinde müşterek bir değer ölçüsü kullanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.¹⁷ Ayrıca iş bölümündeki gelişmeler, trampanın diğer bir deyişle “aynî mübadele” sisteminin, ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı görülmeye başlanmıştır.¹⁸ Diğer yandan malların saklanması, taşınması, ufak ödemelerdeki zorlukların giderilmesi, özellikle taksitli ödemelerdeki güçlükler ve malın kıymetinin belirlenmesi gibi güçlükler, bireyleri bunları bertaraf edecek arayışlara sevk etmiştir. Böylece aşamalı bir şekilde para denilen nesne ortaya çıkmıştır.¹⁹

Paranın ilk çeşidi mal paradır. Hem hesap parası hem de madeni paralar için kullanılan ve çifte bir değere sahip olan mal-paranın, para olarak bir değeri yanında mal olarak da hakiki

¹⁴ Haseni, *İslâm'da Para*, 18; Feridun Ergin, *Para ve Faiz Teorileri* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981), 9-11.

¹⁵ İsmail Özsoy, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fıkıh Açısından Finans ve Altın İşlemleri* İkinci Tebliğ (Konya: Konevi Kültür Merkezi, 2012), 99.

¹⁶ Feridun Ergin, *Para Siyaseti* (İstanbul: Sermet Matbaası, 1972), 12; Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 6.

¹⁷ Necmeddin Güney, “İslâm Hukukunda Para Kavramına ve Paranın Yeri”, ed. Cem Korkut, *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale* (Ankara: TDV Yayınları: 2020), 36.

¹⁸ Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 3-5.

¹⁹ Feridun Ergin, *Para Siyaseti*, 23.

bir değeri bulunmaktaydı.²⁰ Bundan sonra ikinci aşama madenî paraya geçiştir. Çeşitli madenlerden elde edilmesi mümkün olan madenî paraların en çok tercih edileni, altın ve gümüşten imal edilen paralar olmuştur.²¹ Paranın icadıyla trampa yöntemindeki hakkaniyete uygun olmayan uygulamalar kısmen de olsa bertaraf edilmiş oldu. Böylece para, emeğin ve eşyanın değerini ölçen ve gelişimin önünü açan bir araç olmuştur.²²

Taşınması ve dayanıklılık yönünden kullanım kolaylığı olan madeni paraların ilkinin, M.Ö. VII. yüzyılda Lidyalılara ait olduğu bilinmektedir.²³ Lidya kralı Gyges, madenleri yumurta şeklinde birbirine eşit külçeler halinde bastırmıştır. Asurlular döneminde hükümdar Sennashareb'in, gümüş külçelerden sikke bastırmasından sonra altın ve gümüşün para olarak kullanılması yaygınlaşmıştır.²⁴ İlk kâğıt para da Çin'de M.S. 806 yılında ortaya çıkmıştır. Önceleri külçeler şeklinde tedavül aracı olan altın ve gümüş, bilahare sikke şeklinde basılarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Sonraları altına bağlı olarak madeni para, banknot ve kâğıt paralar icat edilmiş, kâğıt para zamanla altına bağlı olmaktan da çıkarak çok yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.²⁶ Altın veya gümüş gibi madenlerin işletilmesi maksadıyla sarraflara emanet edilmesi karşılığında verilen kanıtlayıcı ve temsili belgelerle ortaya çıkan kâğıt (itibarî) paralar, bir süre sonra mal ya da emeğin karşılığında alışverişlerde kullanılmaya başlanmıştır.²⁷ İtibarî para birimi değerini mer'î hukuktan yani kamu otoritesinden almaktadır. Yoksa kâğıt paralar, altın veya gümüşten elde edilen paralar gibi bizatihi bir değere sahip değildir. Diğer bir para türü ise kaydî paradır. Kaydî paralar, mevduat veya banka parası olarak ifade edilir. Bu para türünün para arzında kâğıt para karşılıkları ve fiziki varlığı bulunmayıp çek vasıtasıyla para transferi işlevi görürler. Kaydî paralar, bankalarca kredi verilmesi yoluyla da oluşturulabilirler.²⁸

Kullanılmasında ve taşınmasındaki güçlükler nedeniyle altın ya da gümüş gibi kıymetli madenlerin değerini temsilen basılan kaydî paralar, hesaplar arası kayıt suretiyle transfer kolaylığı sağlaması nedeniyle kullanımı yaygınlaşmıştır. Ancak günümüzde dijital

²⁰ Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 10.

²¹ Orman, *Para, Kredi ve Faiz*, 6.

²² İşbank, "Paranın İcadı ve Gelişimi" (Erişim 6 Şubat 2021).

²³ TCMB, "Kağıt Paranın Tarihiçesi" (Erişim 17 Şubat 2021); Darphane, "Paranın Tarihi" (Erişim 3 Mayıs 2021).

²⁴ Ergin, *Para Siyaseti*, 24-25.

²⁵ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1986), 2/210.

²⁶ TCMB, "Kağıt Paranın Tarihiçesi" (Erişim 3 Mayıs 2021).

²⁷ Cem Korkut, "İslâm İktisadında Para ve Para Kavramı Politikası Uygulaması", ed. Cem Korkut, *İslâm İktisadında Para -Bakırdan Dijitale-* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 5.

²⁸ Ergin, *Para ve Faiz Teorileri*, 25-27; Güney, "İslâm Hukukunda Para Kavramına ve Paranın Yeri", 37.

teknolojinin gelişmesiyle para anlayışlarının da değişmesi sonucunda elektronik ortamlarda, manyetik datalarda depolanabilen ve her türlü ekonomik işlemlerde kullanılabilen nakit paraların dijital ortama aktarılmasıyla dijital para sistemi elde edilmiştir.²⁹ Paradaki soyutlaşmanın hızlı bir şekilde devam etmesiyle merkezizetsiz ancak değerleri dijital formlarda saklanabilen ve takas edilebilen herhangi bir somut özelliği bulunmayan ve kağıt parayı temsil etmeyen, dijital paranın bir türevi olan “sanal para” oluşturulmuştur. En son gelinen noktada revaçta olan kriptolojik, merkezizetsiz, açık kaynak kodlu transfer işlemlerinde herhangi bir aracı işletmeye ihtiyaç duymadan hızlı, güvenilir bir tedavül ve transfer imkânına sahip, sanal ve dijital paralardan farklı olarak blockchain teknolojisi kullanılarak elde edilen ve kendilerinden menkul bir kıymete sahip olup arz ve talep durumuna göre değeri oluşan “kripto para” üretilmiştir.³⁰ İlk başlarda paranın hammaddesiyle ilgili tartışmalar yaşanırken³¹ nihayetinde günümüzde tedavül ve değer saklama aracı olan para, elden ele dolaşan fiziksel bir varlığa sahip bir emtia olmaktan çıkarak dijital verilerde elde edilen sanal ve kriptolojik bir mübadele aracı niteliğine dönüşmüştür.

2. İslâm Hukukunda Para ve Paranın Tarihi Gelişimi

İslâm hukukçuları parayı “kişinin zimmetinde borç olarak bulunan, tedavül imkânına sahip olan, bir malın bedeli konumunda bulunan, borcun ifası için toplum tarafından kabul edilen, mübadele aracı fonksiyonuna sahip, kamu otoritesince desteklenen şey” olarak tarif etmişlerdir.³² İslâmî açıdan bir şeyin para olarak kabul edilmesi için nasla sabit olması gerekmez. Paranın fonksiyonlarını yerine getiren her şey, İslâmî açıdan para sayılabilir.³³ Önemli olan eşyaya değer biçmesidir.³⁴

Cahiliye döneminde Araplara has bir para birimi yoktu. Yakın devletlerle ticaret bağlarından kaynaklı, Şam’dan Rum altını, İran’dan Fas gümüşü ve Yemen’den Himyer dirhemi sirkülasyonu oluyordu. İslâmiyet geldiğinde Rum altını ve Fas gümüşüyle alışveriş yapılmaya devam edilmiştir. Peygamberimiz yeni bir düzenlemenin iktisâdî hayatı olumsuz etkileyeceği düşüncesinden hareketle İslâmî para bastırmamış, Kureyş’in uygulamakta

²⁹ Umud Evlimoğlu & U. Tolga Gümüş, “İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2018), 171.

³⁰ Fatih Kaplanhan, “Para Sistemlerindeki Dönüşümün Dünü Bugünü ve Geleceği”, ed. Cem Korkut, *İslâm İktisadında Para -Bakırdan Dijitale-* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 112-114.

³¹ Hasenî, *İslâm’da Para*, 19.

³² Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986), 9; Hasenî, *İslâm’da Para*, 23.

³³ Gözübenli, *Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler Para Faiz ve İslâm*, 78.

³⁴ Hamdi Döndüren, *İslâm’da Para Kredi Faiz ve Enflasyon İlişkileri* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1987), 206.

olduğu para sistemini devam ettirmiştir. Aynı durum Halifeler döneminde de devam etmiş ve onlar da para bastırmayıp Kureyş'in para sistemini kullanmayı sürdürmüşlerdir.³⁵

İslâm Hukukunda para denildiğinde ilk olarak “dirhem”, “dinar” ve “dânîk” kastedilmektedir. Çünkü para ile ilgili olan İslâmî hükümler bunlar üzerine bina edilmiştir. Bunlardan saf altın olan madeni paraya dinar, gümüşten olana ise dirhem deniliyordu.³⁶ Gerek fıkıh gerekse tarih kitaplarında kaydedildiğine göre, Emevî halifelerinin beşincisi olan Abdülmelik b. Mervan, ilk resmî İslâm parasını bastırmıştır.³⁷ Halk tarafından da kabul gören bu paralar uzun zaman tedavülde kalmıştır.³⁸ Sosyal hayatta düzenin bozulması, iktisâdî hayattaki düzenin bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak kamu harcamalarını karşılamak için altın ve gümüş haricinde bakır veya tunç karışımından “mağşuş para” elde edilmiştir.³⁹ Abdülmelik b. Mervân'ın para sisteminde getirdiği diğer yenilik, altın ve gümüşe nazaran hakiki değerleri olmayan ancak itibârî bir değer ihtiva eden, küçük ödemelerde kullanılan felsleri bastırmasıdır. En eski İslâmî fels hicrî 87'de basılan bakır sikkedir. Felsler itibârî bir değere sahip olup tedavülde kaldıkları sürece para olarak kıymet ifade ederler.⁴⁰

İslâm devletlerinde madeni paradan kâğıt paraya geçiş 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Kâğıttan elde edilen bu paralar, üstündeki itibârî değeri haricinde hiçbir gerçek kıymeti bulunmamaktadır.⁴¹ Osmanlı'nın Klâsik Dönemde altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden kesilmiş, bizzat kendisinde bir ekonomik kıymet bulunan meskûkât nev'inden paralar tedavüldeyken, ilki 1840 yılında Abdülmecid zamanında “kâime-i mutebere” basılmıştır. ⁴² Mübadele aracı olarak mal ve emeğe değer kılması bakımından kâğıt paralar da para olarak kabul edilmiştir.⁴³ İlk zamanlarda kâğıt para, altın ve gümüşten sikke paraları mevduat olarak verencilere, sarraflarca veya bu işle uğraşanlar tarafından çıkarılan kâğıt çeklerdi. Bu çekler taşıma, kaybolma ya da çalınma durumlarından kaynaklanabilecek birçok zorluk bertaraf edilmiştir. Böylece zamanımızdaki çekler geçmişteki kâğıt çekler gibi altın ve

³⁵ Hasenî, *İslâm'da Para*, 57-66.

³⁶ Hasenî, *İslâm'da Para*, 79; Gözübenli, “Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler”, 70-71.

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (İstanbul: y.y.,1976), 337.

³⁸ Uslu, “Para Birimleri”, 37-38.

³⁹ Hasenî, *İslâm'da Para*, 67.

⁴⁰ Mehmet Erkal, *Madeni Para Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1987), 167-168.

⁴¹ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme* (İstanbul: İSAV Yayınları, 1987), 82.

⁴² İrem Karakoç, “Osmanlı Devletinde Kâğıt Paraya Geçiş Sürecinde Evrak-ı Nakdiyyenin Yeri”, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (Ocak 2021), 3.

⁴³ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, 331.

gümüşün yerine geçen kâğıt parayı vazifesini yüklenmiştir.⁴⁴ Kullanım kolaylığı sağlaması ve daha güvenli bir koruma imkânı vermesinden dolayı fiziksel bir özellik taşımayan kaydî para yani itibarî paraların kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Zamanla mal paradan madenî ve kâğıt paraya, kâğıt paradan kripto paraya kadar paranın gelişiminde ortaya çıkan önemli aşamalar yaşanmıştır.

3. Kripto Para Kavramı

Crypto ile currency kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan “cryptocurrency” deyiimi, kriptografik bir sistemle güvenliği sağlanan şifreli,⁴⁵ kişiler tarafından kıymet addedilen şeyin dijital temsilidir.⁴⁶ Kripto paralar fiziki varlığa sahip paranın yerine kullanılma kabiliyetine sahip olduğu gibi, alım satım, kiralama, fonlama, dijital mâlî değer aktarımı imkânları da sunmaktadır. Kripto para sisteminde mali edimler, bir finans biriminin aracılığına ihtiyaç duymadan diğer tarafa iletilebilmektedir.⁴⁷ Algoritma tabanlı şifreleme sayesinde network sistemiyle her bir düğüm herkes için aynı anlamı ifade edecek şekilde oluşturulan akıllı kontratlar, herhangi bir organizasyonu ve denetimi de gerekli kılmamaktadır.⁴⁸

Kripto paraları kıymetli ve geçerli kılan şey, sembolik olarak değer saklama ve değişim aracı olma gibi özellikler taşıyor olmalarıdır. Bu özelliklerini koruyan ve onları kıt kaynak statüsü kazandıran ise taklit edilememe ve sınırlı sayıda belirli kurallara bağlı olarak arz edilmeleridir.⁴⁹ Şifrelenmiş bu para birimlerinin küçük maliyet ile para aktarımını mümkün kılması, finansal işlemlerde takas, mahsuplaşma ve teminat sorununu çözmesi, akıllı sözleşmelerin sağladığı güvenlik sayesinde⁵⁰ finansal işletmelere gereksinimlerini daha verimli şekilde çözme kolaylığı sağlaması, güvenilir algoritmaya sahip olması, kripto para birimlerinin kullanım ağının genişlemesini yaygınlaştırmaktadır.

⁴⁴ Hasenî, *İslâm'da Para*, 102-104.

⁴⁵ Mahfi Eğilmez, “Kripto Paralar Bitcoin ve Blockchain” (Erişim 3 Mayıs 2021).

⁴⁶ European Banking Authority, “EBA Opinion on virtual currencies 4 July 2014” (Erişim 20 Aralık 2020), 48.

⁴⁷ Satoshi Nakamoto, “Bitcoin: A Peer to Peer Electronic Cash System” (Erişim 3 Mayıs 2021); Ahmet Gürbüz, “Para Çeşitleri ve Gelecek Yüzyılda Paranın Yeri” (Erişim 17 Şubat 2021).

⁴⁸ Harish Natarajan and Others, *Distributed Ledger Technology and Blockchain* (Washington: World Bank Group, 2017), 29.

⁴⁹ Hasan Alpago, “Bitcoin’den Selfcoin’e Kripto Para”, *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 3/2 (Mayıs 2018), 413.

⁵⁰ Andrea Pinna-Wiebe Ruttenberg, “Distributed Ledger Technologies in Securities Post-Trading”, *European Central Bank. ECB Occasional Paper* 172 (April 2016), 3.

Kripto paraların en popüler olanı ve en küçük birimine “satoshi” adı verilen bitcoin, sekiz basamağa kadar bölünebilmektedir. Bitcoinin, hedeflenen 21 milyona ulaşması halinde 2140 yılında yenisi üretilmeyecek şekilde tasarlanmış⁵¹ olması bu paralarda sahtecilik yapılmasını da engellemiştir. Kripto para birimlerinin arz kısıntısı, finansal bir stratejik araç olarak kullanılabilmesine fırsat sağlamaktadır.⁵² Kripto paraya sahip olabilmek, satın almak, borcun ifasında kullanmak, hediye olarak kabul ya da e-mining madencilik yoluyla mümkündür.⁵³ Dağıtılmış defter teknolojisi, devletler, şirketler, özel veya kamu kişilerine kontrolü mümkün kılan, şeffaf bir veri sağlamaktadır. Herkese açık paylaşımlı kullanım kolaylığı veren bu data'lara verilebilecek en güzel örnek ripple'dir.⁵⁴ Ripple, yerleşik ödeme sistemlerinden temel olarak eş anlı global para ödeme/transer ağıdır.⁵⁵ Ripple sınır ötesi ticari işlemlerde, bankalar arası çapraz kur mahsuplaşmalarında ve ödeme sistemlerinde kullanılabilir. Sistem, yaygın bir kullanım ağına sahip olmasından⁵⁶ dolayı geleneksel bankacılığa nazaran maliyet düşüklüğü sağlaması yanında etkin, şeffaf ve hızlı bir yapıya da sahiptir.

Kripto para, e-trading işlemlerinin hız kazanmasıyla beraber kullanımı yaygınlık kazanmış ve dağıtılmış serbest uçlu şifreli bir değere sahip evrensel bir ağda işlem görebilecek bir potansiyele ulaşmıştır. Stuart Haber ve Scott Stornetta, kaleme aldıkları makalelerde ıslak imzaya ihtiyaç duymadan belgelerin girdilerini algoritmik işleme tâbi tutarak “hashes”lerini elde edip basit ama hızlı bir şekilde çıkarmak suretiyle güvenilir, şifreli, değişmez, verimli bilgi ve veri aktarımının sağlanmış olacağını söylemişlerdir.⁵⁷ Satoshi Nakamoto 2008’de yazdığı makalede⁵⁸ ise kripto paraların merkezsiz bir yapıda olduğunu, dijital imza ve taraflar arası ağın olması halinde herhangi bir finansal kuruluşa ihtiyaç olmadan kripto paranın direkt olarak karşı tarafa gönderilebilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Teoride böyle olmasıyla birlikte kripto para birimlerinin, yeni bir para birimi⁶⁰ olmalarından kaynaklı dijital

⁵¹ Leah Mcgrath Goodman, “The Face Behind Bitcoin” (Erişim 17 Ocak 2021).

⁵² Abdurrahman Çetin, “İslâmi Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslâmi Coin” *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12/22 (Ocak 2020), 67.

⁵³ EBA, “Opinion on Virtual Currencies”, 14.

⁵⁴ Mark Walport, “Beyond Block Chain”, *Government Office for Science* (2015), 18.

⁵⁵ Serkan Doğantekin & Ahmet Usta, “Blockchain 101 Digitalage”, *Bankalararası Kart Merkezi* (Eylül 2017), 72-73.

⁵⁶ Natarajan, “Distributed Ledger Technology and Blockcain”, IX.

⁵⁷ Arvind Narayanan & Jeremy Clark, “Bitcoin’s Academic Pedigree” *Commumication of ACM* 60/12 (December 2017), 5.

⁵⁸ Nakamoto, “Bitcoin: A Peer to Peer Electronic Cash System” (Erişim 27 Mart 2021).

⁵⁹ Çetin, “Kripto Para Önerisi”, 66.

⁶⁰ Abdurrahman Çarkacıoğlu (SPK), “Kripto-Para Bitcoin” (Erişim: 2 Ocak 2021).

kodlama konusundaki veri eksiklikleri ve insanların zihinlerinde oluşturduğu şüpheler nedeniyle yeterince tedavül imkanı kazanamamıştır. Ancak bu olumsuz varsayımlar, kripto paraların güvenilirliği sağlandıkça azalacak ve alternatif⁶¹ bir para birimi olarak para anlayışlarını farklı ve entelektüel bir şekle dönüştüreceği benzetilmektedir.

3.1. Kripto Paraların Tedavül İmkânı

Çağımızda artık parasal işlemlerde kripto para sistemlerinin iktisâdî araç olarak işlevselliği artmaya başlamıştır. Finansal işlemlerde kullanılabilecek araçların geliştirilmesi, devletler tarafından ihtiyaç duyulan yasal düzenleme yapılması halinde, dünya ticaret ağının gelişmesine, ithalat ve ihracat miktarının artmasına çok önemli bir katkı sağlayacaktır.⁶² Günümüzde bazı firmalar ve kişilerce borcun ifasında bir vasıta olarak kabulünün artması, yasa koyucuların ve düzenleyici kuruluşların bu alanda regülasyon yapmasını zorunlu kılmaktadır.⁶³ Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler, kredi kartı ve banka ile yapılan alışveriş biçimini etkileyerek akıllı telefonlar üzerinden e-alışverişin popülerleşmesini sağlamıştır.⁶⁴

Önümüzdeki yıllarda kripto paranın kağıt paraya göre çok daha fazla yaygınlaşacağı tezi ileri sürülmektedir. Zira İngiltere Rscoin adını verdiği milli kripto parasını ve Estonya devleti ise Escoin adı verilen kripto parasını ihraç etme faaliyetlerine başlamıştır.⁶⁵ Üyeleri Estonya, İngiltere, İsrail, Yeni Zelanda ve Güney Kore olan, "Dijital 5" olarak ifade edilen ülkeler, kripto paralarla finansal işlem yapmaktadırlar.⁶⁶ ABD, Almanya, Fransa ve özellikle de Kanada'da bitcoinle işlemler yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Bilhassa Japonya ve İrlanda'da da bitcoinle işlem yapılan ATM'ler bulunmaktadır. Bu yönde ilk ATM Kanada'da kullanılmıştır. Hatta Türkiye'de on tane bitcoin ATM'si aktif şekilde faaliyet göstermektedir.⁶⁷ COVID-19 krizinin endüstri üzerindeki olumsuz etkilerini daha aza indirmek için yenilikçi finansal etkileşim biçimi olan kripto paraların kullanılmasına ve kripto paraların iktisâdî hayatı daha da canlandırması yönünde girişimler olmuştur.⁶⁸ Bu yeni ödeme işlemlerinde

⁶¹ Hasan Alpago, "Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para", *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 3/2 (Mayıs 2018), 413.

⁶² Roberto Azevêdo, "World Trade Statistical Review 2019", *World Trade Organization* (May 2019), 18-21.

⁶³ Çetin, "Kripto Para Önerisi", 64.

⁶⁴ Aslı Civelek, *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1.

⁶⁵ "Kripto Para Gerçeği", *Newtech dergisi* (Mart 2018), 38-40.

⁶⁶ Walport, "Distributed Ledger Technology", 7.

⁶⁷ Uzmancoin, "Bitcoin atm Lokasyonları" (Erişim 3 Mayıs 2021).

⁶⁸ Bctr, "Dünya Geneline Bitcoin ATM Sayısı" (Erişim 3 Mayıs 2021).

bankaların broker fonksiyonu ve transfer maliyetinin bir hayli azalması,⁶⁹ bu paraların tedavül imkânının artmasını sağlayacaktır. Kripto para teknolojisinde algoritmik yöntemin kullanılmasından dolayı verilerin değiştirilemeyecek şekilde kaydedilmiş olması kripto paralar bakımından kullanıcılarına önemli avantajlar sağlamış ve tedavül imkanını hızlandırmıştır. Zaten günümüzde kripto paraların hâlihazırda bir borsası oluşmuş durumdadır. Yakın gelecekte muhtemelen ülkelerin blok zincir teknolojisinin altyapısını kullanarak dijital para birimlerini kontrol etmelerini gündeme taşıyacak adımlar atılacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında merkez bankalarının blockchain teknolojisine dayalı kendi dijital paralarını çıkarma girişimlerini ve bunun küresel para sistemindeki olası etkilerini uzak sayılmayacak bir gelecekte görmemiz kuvvetle muhtemeldir.⁷⁰ Kripto para birimleri günlük kullanımda, ekonomideki geleneksel paranın rolünü yerine getirebilmektedir. Bundan dolayı para tanımına uyan özdeş yönleri bulunmaktadır. İslâm hukuku açısından yapılan tartışmalarla birlikte, İslâm iktisâdı yönündeki muhtemel risklerinin bertaraf edilmesiyle kripto paraların meşruluk kazanacağı söylenebilir.

3.2. Kripto Paraların Kanunilik Yönü ve Yasal Düzenlemeler

Ülkeler, kripto para birimlerinin kullanım alanının gelişmesi ile mevcut para politikalarını yeniden gözden geçirmiş ve bu paraların güvenilirliğini sağlamaya yönelik yeni hukukî düzenlemeler yapmıştır. Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Çin, Hindistan, Singapur ve Endonezya risklerinden ve hukuka uygun olmayan⁷¹ yönlerinden dolayı kullanımı konusunda uyarılarda bulunmuşlardır. 2014'te Fransa Maliye Bakanlığı kripto para ile yapılan işlemlerden elde edilen kazançtan vergi verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bazı ülkeler mevcut düzenlemelerin yorumlanması yoluna gitmiştir. Almanya'da kripto paralar "hesap birimi" kategorisine giren ve döviz birimleri gibi finansal araç şeklinde nitelendirilerek⁷² bu paraların ülkede alışveriş amaçlı çok yönlü takas platformlarında kullanılabilir bölgesel para işlevine sahip bir özelliği bulunduğu belirtilmiştir.⁷³ Hollanda 2013'teki bildiride, kripto paraların yasal ödeme aracı olarak kabul edilemeyeceğini

⁶⁹ Çetin, "Kripto Para Önerisi", 68.

⁷⁰ Şerif Dilek, "Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin", *SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* 231 (Şubat 2018), 27.

⁷¹ Betül Üzer, *Sanal Para Birimleri* (Ankara: TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2017), 100-101.

⁷² Seth Litwack, "Bitcoin: Currency or Fool's Gold: A Comparative Analysis of the Legal Classification of Bitcoin", *Temple Int'l*, 323-324.

⁷³ Matt Clinch, "Bitcoin Recognized by Germany as Private Money" (Erişim 1 Mayıs 2021).

açıklamıştır.⁷⁴ Yine aynı yılda Finlandiya, Norveç ve Kanada bu paralardan vergi ödenmesi gerektiği yönünde yasal düzenlemeler yapmıştır.⁷⁵ ABD 2013'te kripto para birimlerinden elde edilen kazançların normal gelir ya da sermaye kazancı olarak vergilendirileceğini belirtmiş ancak bunların para birimi özelliği içermediği yönünde düzenlemeler ve açıklamalar yapmıştır.⁷⁶ Japonya'da ise 2017'de bitcoinin kullanımını düzenleyen kanunun yürürlüğe girmesiyle bitcoin, resmi bir ödeme yöntemi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁷⁷ Tayland kripto parayla takas işlemlerine izin vermemiştir.⁷⁸ Endonezya bitcoin işlemlerinin bazı yasalarına uygun olmadığını belirtmiştir.⁷⁹ Kripto varlıkları "sanal emtia" olarak tanımlayan ve kullanımını açıkça yasaklamayan Çin, 2013'te bitcoinin kullanılmaması konusunda uyarıda bulunmuş,⁸⁰ 2016'da kendi kripto parasını ihraç etmek⁸¹ maksadıyla yasal düzenlemeler yapmıştır.

Türkiye, 6493 Sayılı Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun'daki tanıma göre kripto paraları e-para olarak nitelendirmemiştir. BDDK 2013 tarihindeki açıklamasında kripto paralara karşı uyarılarda bulunmuştur.⁸² 16 Nisan 2021 tarihli 31456 sayılı Resmi Gazete yayınlanan "Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmasına Dair Yönetmelik"te kripto varlıkların ödemelerde doğrudan veya dolaylı şekilde kullanılması, ödeme ve elektronik para kuruluşlarının, kripto varlıklara ilişkin alım satım, saklama, transfer veya ihraç hizmeti sunan platformlara veya bu platformlardan yapılacak fon aktarımlarına aracılık etmesi de yasaklanmıştır.⁸³

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Başkanı, "Enflasyon Raporu 2021-II" başlıklı online bilgilendirme toplantısında,⁸⁴ kripto varlık ekosistemine herhangi bir yasağın söz konusu olmadığını belirtmiştir. Kripto varlıklar, TCMB'nin 30 Nisan'da yürürlüğe girecek "Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik" kapsamında, kripto

⁷⁴ P.C.L Beest, "Bitcoin: explaining variations in regulatory approaches", *Political Science International Relations and Organizations* (July 2017), 15.

⁷⁵ Litwack, "Bitcoin: Currency or Fool's Gold", 327; Tan W. C. David, "Bitcoin Transactions: The New Frontier of Income Tax Evasion in Thailand", *Ramkhamhaeng Law Journal*, 8/1 (2019), 155.

⁷⁶ IRS, "Notice 2014-21" (Erişim 1 Mayıs 2021).

⁷⁷ Garrent Keirns, "Japan's Bitcoin Law Goes Into Effect Tomorrow" (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁷⁸ The Guardian, "Thai Bitcoin Exchange Suspends Trading" (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁷⁹ Joon Wong, "Indonesia Central Bank Warns Against Bitcoin Use" (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁸⁰ Alex Hern, "Bitcoin Price Tumbles After Warning from Chinese Central Bank" (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁸¹ Bloomberg, "China is Developing Its Own Digital Currency" (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁸² BDDK, "Basın Açıklaması" (Erişim 5 Ocak 2021).

⁸³ Özkeser-Sezgi, "Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmasına Dair Yönetmelik" (Erişim 12 Mayıs 2021)

⁸⁴ Yazete, "Merkez Bankası Enflasyon Tahmini" (Erişim 12 Mayıs 2021).

varlıkların ödemeler alanında yol açabileceği muhtemel sorunların önüne geçmek maksadıyla bu alandaki çalışmalar belirli bir olgunluğa erişinceye kadar ödeme amaçlı kullanılamayacaktır.⁸⁵ Resmi Gazete’de 1 Mayıs 2021 tarih ve 3941 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla "kripto varlık hizmet sağlayıcıları", “Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik”e dahil edilerek kripto para platformları, suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi için alınan önlemlerden sorumlu tutulacaktır. Ayrıca TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı’nın hazırladığı Dijital, Sanal ve Kripto Para Sistemleri raporunda kripto paraların, yüksek oynaklık nedeniyle güvenilir ödeme aracı olmadığı belirtilmiştir.⁸⁶

Kripto paralara şüpheyle bakmak doğru bir görüş olabilir. Ancak bu paraların kullanımı yaygınlık kazandıkça daha doğru bir ifadeyle toplum tarafından tedavül imkânı verildikçe, devletler tarafından gereken yasal düzenlemeler yapıldıkça ve riskleri bertaraf edildikçe bu paraların kullanımında aleyhte görüş beyan edenlerin görüşlerinde bir yumuşama, kripto paralar lehine bir genişleme olacaktır. Henüz birçok ülkede yasal düzenlemelerin yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülse de bu eksiklik kripto paraları hukuka aykırı kılmayacağı gibi fikhen de gayri meşru yapmaz.⁸⁷ Kaldı ki kripto para sisteminin herhangi bir kamu otoritesinin gözetiminden ve denetiminden bağımsız olması gerektiğini savunanlar da bulunmaktadır. Hatta bunu kripto paranın üstünlüğü olarak görenler de bulunmaktadır.⁸⁸ Zira böyle bir bağımsızlık ve serbest kullanım alanı bu paraların doğası gereğidir.

3.3. Kripto Paraların Riziko Düzeyi

Blockchain teknolojisine dayalı kripto para sisteminde, kapalı kutu çalışan kodun arka kapı barındırmasından kaynaklı riskler ve buna bağlı olarak kriptolojik mahrem bilgilere ulaşılabilme riski bulunmaktadır.⁸⁹ Böyle olunca da algoritma temelli oluşturulan bu anahtarların herhangi bir nedenle art niyetli kişilerin eline geçmesi⁹⁰ durumunda, önlenemez

⁸⁵ Koinbülten, “Yasak Söz Konusu Değil” (Erişim 2 Mayıs 2021).

⁸⁶ Cnnturk, “Bitcoin Alım Satım Yapanlar” (Erişim 3 Mayıs 2021).

⁸⁷ Seracettin Yıldız, *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paraların Fikhi Hükmü ile İlgili Tartışmalar* (Konya: NEÜ Yayınları, 2020), 242.

⁸⁸ Eğilmez, “Kripto Paralar Bitcoin” (Erişim 7 Mayıs 2021).

⁸⁹ Emre Ceran & Mehmet Sabir Kiraz & Osman Uzunkol, “RSA Şifreleme Sistemlerinin Kleptografik Arka Kapıları İçin Güvenlik ve Karmaşıklık Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2/21 (2017), 631, 642.

⁹⁰ Walport, “Beyond Block Chain”, 12.

ve geri alınamaz riskler barındırmaktadır. Bu durum kripto paraların en önemli dezavantajlarını oluşturmaktadır. Ayrıca buna benzer diğer bir dezavantajı da dijital cüzdanların veya kripto para borsası hizmeti veren kuruluşlardaki müşterilerin hesaplarının 2018’de Japonya’da olduğu gibi hacklenmesi⁹¹ ya da bu borsaların Türkiye’de 2021’de olduğu gibi bizzat şirket kurucuları tarafından müşterilerin hesaplarının boşaltılması suretiyle çok büyük miktarda vurgun yapılması⁹² bu paraların riziko düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kripto paralar, işleyişinde dolandırıcılık girişimlerine karşı kamu otoritelerince yatırımcılarına herhangi bir garanti sağlanmaması, bu paraların kumara benzetilmesi, terörün desteklenmesinde ve kara para aklanmasında kullanılması gibi nedenlerden dolayı eleştirilmektedir. Kripto para kurunda gerçekleşen anlık hareketler sebebiyle oynak bir yapısının olması,⁹³ herhangi bir lisanslama zorunluluğu olmaksızın güvenilir ve finansal alanda yetkinliği olmayan kişiler tarafından da çıkartılabiliyor olması ve bunların herhangi sanal denetimlerinin olmaması⁹⁴ kripto para kullanımını dezavantajlı konuma taşıyan diğer hususlardır.

3.4. İslâm Hukukunda Kripto Paraların Para veya Mal Sayılıp Sayılamayacağı

İslâm hukukunda bir şeye para diyebilmek için bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu kapsamda kripto paraların bu şartları taşıyıp taşımadığı tespit edilmelidir. Hz. Peygamber’in mevcut olmayan ya da henüz mülk olarak edinilmeyen malın alışverişini yasaklamasından⁹⁵ hareketle İslâm hukukunda akdin sıhhati açısından malın mevcut olması yönünde bir anlayışa varılmıştır.⁹⁶ Mecelle’nin, “*Tab-ı insanî mâil olup vakt-i hacet için iddihar olunabilen şeydir ki, menkûle ve gayri menkûle şamil olur*”⁹⁷ maddesinde de malın fiziki bir varlığı bulunması gerektiği belirtilmiştir. Fiziksel varlığı olmadığından menfaatler ve haklar mal kapsamı dışında değerlendirilmektedir.⁹⁸ Malın fiilen ihraz edilmemiş olması mütekavvim

⁹¹ Techinside, “Coincheck hesaplarından 530 Milyon” (Erişim 3 Mayıs 2021).

⁹² TRTHaber, “Thodexin kurucusu 2 milyar” (Erişim 3 Mayıs 2021).

⁹³ Çetin, “Kripto Para Önerisi”, 75.

⁹⁴ Armağan Ebru Yüksel Bozkurt, “Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukûkî Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 2/73 (2015), 197.

⁹⁵ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi’uş-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsr (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), “Zekât”, 24/58.

⁹⁶ İsmail Bilgili, “İslâm Hukukunda Ma’dum'un Satışı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 213-219.

⁹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1308/1891), m.126.

⁹⁸ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 2/238.

olmadığı anlamına gelmekle beraber müstakil bir varlığa erişmeyen şeyler için de aynı şey söz konusudur. Sözelimi bir hayvanın göğsünde bulunan süt sağılmadığı ve müstakil olarak somut bir varlığa erişmediği sürece mütekavvim mal olarak görülmediğinden satım akdinde hukûkî işleme tâbi tutulmamaktadır.⁹⁹ Buna göre kripto paralar mütekavvim mal olarak değerlendirilemeyecektir. Ancak kripto paralar şer'î olarak yasaklanmadığından dolayı mütekavvim mal olarak kabul eden İslâm hukukçuları da bulunmaktadır. Faraz Adam bitcoinin her ne kadar semen özelliği taşımasa da mütekavvim mal olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir.¹⁰⁰ Filistin Yüksek Fetva Kurulu ise, fiziki bir varlığa sahip olmaması, garar içermesi, kumara benzemesi, haksız kazanca ve sebepsiz zenginleşmeye yol açması gibi nedenlerle kripto varlıkların şer'î yönden para sayılamayacağını vurgulamıştır.¹⁰¹

Kripto sisteminde veriler kendilerine özgü araç ve cihazlarda muhafaza edilebilir olduğundan maldan elde edilen menfaate benzemektedir. Kiralanan malın menfaati o şeyin kendisinden ayrı nasıl düşünüleliyorsa blockchain teknolojisi içindeki kripto paralar da blockchain teknolojisinden ayrı düşünülemez. Bilgisayar yazılımı tabanına sahip olan kripto para yazılımları, insan hayatına sağladıkları kolaylıklardan dolayı menfaat olarak kabul edilerek hukukî zeminde değerlendirilebilecektir.

Sanal para olarak adlandırılan kripto paraların nesnel gerçekliklerinin olmaması ma'dum oldukları şeklinde yorumlanmasına neden olabilmektedir. Bilgisayar yazılımları, programları ve internet aracılığı ile elde edilen veriler somut varlıklar olmadıklarından bu verilerin hukukî açıdan eşya-mal niteliğinde olmadıkları söylenebilir. Ancak bilgisayar yazılımları ve programları bir veri taşıyıcısına yüklenmeleri halinde eşya niteliği kazanabilecek ve fikri hak konusunu oluşturabileceklerdir.¹⁰²

İslâm'a göre akde konu olan bir malın, anlaşmazlığa sebebiyet vermeyecek derecede belirli ya da belirlenebilir olması gerekir. Malın üzerinde vuku bulabilecek şüphelerin giderilmesi açısından malın vasfı, miktarı, ağırlığı ve niteliği gibi hususlarda tarafların ittifak halinde olmaları gerekmektedir.¹⁰³ Kripto varlıkların henüz istikrarlı bir niteliğe kavuşmamış olması, kumara benzetilmesi ve birçok risk barındırması sebebiyle sanal ortamda soyut olarak

⁹⁹ Hasan Hacak, "Mal", TDV İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınlar,2003), 27/461.

¹⁰⁰ Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", *Afinance* (Erişim 2 Mayıs 2021)

¹⁰¹ Dar-alifta, "Daru Al-İfta' Al-Falasteeniyya" (Erişim 18 Şubat 2021).

¹⁰² Rona Serozan, *Eşya Hukuku 1* (İstanbul: Filiz Kitapevi, 2014), 72-73.

¹⁰³ Abdülkerim Zeydan, *Şer'î'l-İslâmiyye* (Beirut: Müesseset'ür- Risâle, 1999), 415.

varlığını sürdüren kripto paralar ile ilgili olarak tarafların yaptıkları alım satım ve diğer işlemlerin, maldan elde edilen menfaate benzediğini¹⁰⁴ söyleyebiliriz.

4. Çağdaş İslâm Hukukçularının Görüşlerinin Analizi

Kripto paraların ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel yöntemlerden farklılaşmış veri tabanı yapısıyla¹⁰⁵ günlük yaşamda ve ticari faaliyetlerde, gerçek veya sanal ürün ve hizmetlerde ödeme aracı olarak birçok firma tarafından kullanılmaları ve borsada işlem görmeleri nedeniyle gittikçe büyüyen bir pazar hacmine ulaşmaları dikkate alındığında fikhî boyutuyla da ele alınması gerekir.

Mali mübadelelerin geçerli olabilmesi için karşılıklı rızâya dayanması ve haksızlıkla yenilmemesini emreden ayet¹⁰⁶ doğrultusunda fâkihler her şeyden evvel kripto para işlemlerinde “garar, gabn, tağrir, hile, cehl ve faiz” gibi durumların bulunmaması gerektiğini vurgulayarak¹⁰⁷ bunları içeren akitlerin sahih olmadığını söylemişlerdir.¹⁰⁸ Aynı şekilde parasal işlemlerde hukuk normlarının zorunlu kıldığı, malın tedavülde olması, yapılan işlemin belirli ya da belirlenebilir olması, o malın sübutu ve malın korunması yönündeki önemli gayelerin¹⁰⁹ meydana gelmesine hassasiyet gösterilmelidir. Bu doğrultuda kripto paraların da vurgulanan sözleşmelerin hukuken gayelerine uygun olarak lüzum şartlarını taşıması öncelikli şartlarındanır.

Filistin Yüksek Fetva Kurulu, kripto paraların garar içermesi, fiyatlarda ani dalgalanmalar barındırması, fiziki olmayan varlık olması, kumara benzemesi, haksız kazanca ve sebepsiz zenginleşmeye yol açması ve herhangi bir kamu otoritesince onaylanmamış olmaları gibi nedenlerle paranın sahip olması gereken şer’î açıdan bir kısım özelliği taşımadıklarından dolayı para olarak sayılamayacağına karar vermiştir. Bu bağlamda şer’î açıdan bilinen ve genel kabul gören semenlerden farklılık arz ettiğini ifade ederek kripto para kullanımı ve alım-satımını haram olarak görmüşlerdir.¹¹⁰ Filistin Yüksek Fetva kurulunun kripto paraların kullanımıyla ilgili sakıncalarından dolayı haram görme gerekçelerine benzer

¹⁰⁴ Civelek, “Kripto Paralar”, 59.

¹⁰⁵ Ateş, *Bitcoin: Sanal Para ve Vergileme*, 133.

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/29.

¹⁰⁷ Orhan Çeker, *İslâm Hukuku’nda Akidler* (İstanbul: AHİ Yayınları, 2015), 102-106; Yunus Apaydın, “Fesad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/417.

¹⁰⁸ Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhu’l İslâmî ve Edilletühü* (Daru’l-Fikir Dimeşk, 1989), 300.

¹⁰⁹ Muhammed Tahir Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 250.

¹¹⁰ Dar-alifta, “Daru Al-İfta’ Al-Falasteeniyya” (Erişim 18 Şubat 2021).

bir açıklama Mısır Fetva Sekreterliğinden gelmiştir. Mısır Fetva Sekreterliği başta bitcoin olmak üzere kripto para birimleri konusunda ekonomistlere ve taraflara atıfta bulunduktan sonra aldatma ve garar ihtiva etmelerinden dolayı para birimleriyle alım satım ve kiralama yoluyla işlem yapılmasının kanunen yasak olduğunu söylemiştir. Yine benzer bir açıklamayı yapan Şevki İbrahim Allâm, kripto paraların ekonomik düzeni bozmasından dolayı şimdilik fıkhen tedavül imkanına sahip olmadığını¹¹¹ belirtmiştir.

Kripto paralara olumsuz yaklaşanların görüşlerini oldukça yumuşatan Müftü Faraz Adam, yaptığı çalışmasında kripto paraların barındırdığı birçok riski sıraladıktan sonra bu paraların en yaygını olan bitcoinin İslâm ekonomisinin ilkeleriyle bağdaşmadığını ancak bundan elde edilecek kârın hukuka ve şeriata uygun bir hale getirmenin mümkün olabileceğini vurgulamıştır.¹¹²

Konuyu İslâm borçlar hukukuyla ilişkilendirerek açıklayan Abdülvehhab el-Akîl, kripto paralarla ilgili çalışmasında,¹¹³ geleneksel paraların günümüze kadarki sürecini değerlendirdikten sonra bitcoin ve türevlerini, paranın fonksiyonunu yerine getirme özelliğinden dolayı itibarî para kapsamında değerlendirmiştir. Ayrıca blockchain madenciliğini cuâleye (ödül sözü verme) benzeterek meşruluğunu vurgulamış ve bitcoin madenciliği karşılığında alınan paranın da İslâm'a uygun olduğunu ifade etmiştir.

Kripto paralarla ilgili görüşünü makâsidü'ş-şerîa mihverinde açıklayan Muhyiddin el-Karadağî,¹¹⁴ İslâm ekonomisinin temelini değişime, üretime, tüketime ve yardımlaşmaya dayandığını belirtmiştir. Bitcoin ve benzerlerinin bu ilkelere zarar verdiğini, kripto para birimlerinin kullanımının, insanların mallarının haram yollardan elde edilmesi süreci olduğunu ifade etmiştir. Bu tür paraları kullananların az bir kısmının kâr elde ettiğini, çoğunun ise zarar ettiğini bu durumun toplumsal ve ekonomik bakımdan sorunlara yol açtığını, dolayısıyla kripto para kullanımının caiz olmadığını belirtmiştir. Hayreddin Karaman, kripto para ticareti yaparak al-sat işlemleriyle kâr elde etmenin İslâm hukukuna uygun olmadığını ifade ederek kripto paraların merkezi bir kuruluşunun olmamasının, fiyatının çok değişken olmasının ve haksız kazanca aracı kılınmasının bu paraların cevazına

¹¹¹ Şevki İbrahim Allâm, "Tedâvül Umleti'l-Bitkoin ve Teâmül bihâ", (Erişim 4 Ocak 2021).

¹¹² Mufti Faraz Adam, "Bitcoin: Shariah Compliant?", (Erişim 4 Ocak 2021).

¹¹³ Akîl, Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab. "el-Ahkâmu'l-Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyye" (Erişim 27 Mart 2021).

¹¹⁴ Ali Al-Quradaghi, "الحكم الرقمية للعمالء الشرعي الإلكترونية" (Erişim 2 Mayıs 2021).

engel oluşturduğunu belirtmiştir.¹¹⁵ Orhan Çeker “Kripto paralar para olma vasfını kazanabilmiş değil. Bu vasfı kazanması için; bir devletin bu parayı kabul yani tekeffül etmesi, bir mal veya hizmetin karşılığı olması yani bir mal veya hizmeti ifade etmesi gerekir. Bu para bir mal veya hizmeti ifade ediyor mu? Yok. Öyleyse bu para neyin karşılığıdır? Hiç. Bu yüzden bu para caiz görünmemektedir.”¹¹⁶ ifadesini kullanmıştır.

T. C. Din İşleri Yüksek Kurulu; kendisine yöneltilen “Kripto paraların yatırım maksatlı alınması caiz midir?” sorusuna karşılık paranın, bir kamu otoritesince bastırılan ve ülkede tedavül aracı olarak kullanılan, fiziki varlığa sahip, kâğıt ya da metal nesne olduğunu¹¹⁷ belirtmiştir. Yine kripto paraların dini hükmüyle ilgili sorulan diğer bir sorunun cevabında, kullanıcılar tarafından tedavül veya değer ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı yönüyle kullanıcılarına güven veren, sürüm aşamalarında belirsizlik ve aldatma içermeyen, tarafların haksız zenginleşmelerine sebep olmayan her türlü paranın kullanımına izin verilebileceğini açıklamıştır. İslâm hukukunun genel prensipleri çerçevesinde kripto paralara kuşkuyla yaklaşmak isabetli olabilir. Fakat kripto paranın, servet biriktirme ve mübadele aracı fonksiyonuna sahip olması halinde günlük hayatta tedavül imkânına kavuşması mümkün olabilecektir. Kamu otoritelerinin kıymetli emtialara endeksli kripto para birimlerini piyasaya sürmeleri, yakın zamanda bu paraların tedavülde yaygınlık kazanacağını göstergeleridir. Kripto para hakkında dile getirilen sakıncalarının giderilmesi, özellikle belirsizliğinin minimize edilmesi halinde bu paraların yasal yünden para olarak kabul edilmesinde bir mahsur görülmeyeceği yönündeki fetvaların,¹¹⁸ Hasan Doğan’ın “kripto paraların sakıncaları giderildikten sonra para olarak işlem yapılabilmesinin imkân dâhilince olacağını”¹¹⁹ belirten açıklamalarıyla paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz.

Kripto para birimlerinin İslâm Hukuku açısından değerlendirilmesi ile ilgili Süleyman Kaya, “Kripto para birimlerinin kullanımının fıkhi açıdan meşru olduğunu, caiz oluşunu engelleyen ciddi bir problemin gözükmediğini, İslâm hukuku çerçevesinde dini ve hukukî işlemlere tâbi olacağını ve İslâm ekonomisi kapsamında işlem göreceğini”¹²⁰ ifade etmiştir.

¹¹⁵ Hayrettin Karaman (Yeni Şafak), “Sanal Para (Bitcoin, Bitpara)” (Erişim 20 Aralık 2020).

¹¹⁶ Orhan Çeker, “Kripto Paralar”, Facebook (25 Şubat 2021).

¹¹⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din İşleri Yüksek Kurulu Dijital Kripto Paraların Kullanımı” (Erişim 16 Ocak 2021).

¹¹⁸ Alpaslan Alkış, “İslâm Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi 8/2 (Aralık 2018), 80-81.

¹¹⁹ Doğan, “Blockchain Şifreleme Teknolojisi”, 247-248.

¹²⁰ Yazıcı, Kripto Paralarla İlgili Fetvalar, 260.

Blossom Finance Şeriat Danışmanı Muhammed Ebu Bakar, kripto para ile sahtecilik işlemlerinin yapılmasının kolay olmadığını, bitcoinin sadece bir yerde muhafaza edildiğini, başkasının hesabına kendi şifresi ile aktarma yapılmadığı sürece paranın hesapta kalmaya devam edeceğini, kripto para iş ve işlemlerinin yürütüldüğü sisteminin altyapısında kontrol mekanizmasının bu şekilde oluştuğunu dolayısı ile doğrulanabilir ve kontrol edilebilir olduğunu özellikle belirtmiştir. Kaldı ki bankalar, kripto para birimleriyle yapılan işlemlerin değerlerinden yüzlerce kat fazla kâğıt para ihracını dijital ortam üzerinden gerçekleştirmektedirler.¹²¹ Kripto paraların yasal olmayan işlerde kullanılarak illegal para kazanmaya sebep olabilmesi muhtemeldir. Ancak bu sorun, kripto paraların mahiyetiyle doğrudan ilgili bir durum olarak görülmemesi gerekir. Kripto paraların meşru ticaret veya yatırım aracı gibi asli görevi dışında kullanılması, kripto paraları değil, bu paraların yasa dışı kullanımından kaynaklı bir sorumluluk yükleyebilir. Yasal olmayan yollarda kullanıldığı gerekçesi ile kripto paraları caiz görmeyenler muhtemelen kripto paraların sistemsal altyapısını oluşturan blockchain teknolojisini çok iyi bilmediklerinden dolayı bu paraları ilk etapta meşru görmemişlerdir.¹²² İslâm hukuku açısından kullanılmasında sakınca görmeyenler yanında, kripto paraların tahmin edilemeyen anî dalgalanmaları sebebiyle ağırlıklı görüşün bu ürünleri riskli bulduğunu,¹²³ bu paraların kullanımıyla ilgili fikhîen lehte ve aleyhte görüşler olduğunu, eğer bu paralara yatırım yapmanın bir fırsat alanı oluşturduğu düşüncesiyle hareket edilecekse ihtiyatlı işlem yapılması gerektiğini ifade edenler de¹²⁴ olmuştur.

Malezya gibi birçok katılım finans yapılanmalarına danışmanlık yapan Bakar, kripto paraların kullanımıyla ilgili olumlu görüşte bulunurken öncelikle kripto para teknolojisiyle elde edilen paraların, dini vecibelerin yerine getirilmesinde de sakınca olmadığını vurgulamıştır. Kripto paraların kullanımının İslâm hukukunda meşru olduğunu söyleyen Bakar, her parada olduğu gibi bu paralardaki ani dalgalanmaların haram olduğunu söylemek için yeterli olmayacağını ifade etmektedir.¹²⁵ Şifreli para birimlerinin kullanımını fikhîen

¹²¹ Muhammad Ebû Bakar, "Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain" (Erişim 23 Aralık 2020).

¹²² Süleyman Kaya, "Kripto Paralar ve Fikhi Açıdan Değerlendirilmesi", *İSAFEM* (26 Ocak 2018), 13.

¹²³ Alkış, "Kripto Para", 77-78.

¹²⁴ Çetin, "Kripto Para Önerisi", 68-70.

¹²⁵ Yazıcı, *Kripto Paralarla İlgili Fetvalar*, 257.

onaylayan Endonezya, 2018’de vatandaşları için kripto para varlıklarının ticaretini yasal hale getirdiğini belirtmiştir.¹²⁶

Burada kripto paraların, fıkhen meşrutiyetine yönelik doğru bir sonuca varmak için çağımızın gerçekleriyle de yüzleşmemiz kaçınılmaz olacaktır. İçinde bulunduğumuz zamanda kripto para borsalarında, risklerine rağmen çok geniş bir ağda, çok yüksek işlem hacmine ulaşan finansal işlemler yapılmaktadır. Fiziksel varlığa sahip olan paralar, nasıl ki tedavülde kullanılıyorsa bu paralar da servet biriktirme aracı olarak ya da para nakil işlemlerinde kullanılmasında fıkhen bir sakınca bulunmamaktadır. Aynı şekilde kripto para madenciliği de fıkhen yasaklanmamıştır. Ancak manipülasyon yapmak ve spekülasyon amacıyla kullanmak yasaklanmıştır. Zaten kripto paralar için mevcut riskler ve tedirginlikler, geleneksel paralar için de söz konusudur. Önemli olan kripto para ve diğer para türlerinin nasıl ve hangi amaçla kullanıldığıdır. Kripto parayı ister para ister mal veya menfaat, isterse de finansal varlık olarak kabul edelim, geleneksel paralarda olduğu gibi bu paralar fıkhen yasaklanmadığından, zenginlik hesabına katılarak zekât veya hac gibi dini vecibelerin yerine getirilmesi gerekir.¹²⁷ Aksi bir durumda kripto paraların gelirinden zekât verilmez ise İslâm dininin temel vecibeleri gözetilmemiş olacaktır. Öyleyse bu paraların gelirinden şartları olduğu nispette dini vecibelerin yerine getirilmesi gerekir.¹²⁸ Kaldı ki bu yönde İngiltere’de bir Türk camisi kripto para birimleri ile sadaka kabul etmeye başlamıştır.¹²⁹ Bu konuda en erken uygulamalardan sayılabilecek açıklama Ramadan Cami Yönetim Kurulundan gelen ve *“Toplanacak zekâtın, camide gerekli tadilat yapmada, fakir insanların ihtiyaçlarını karşılamada kullanılacağını”* belirten, *“Müslümanlar zekât vecibelerini web sitemizden bitcoin ve ethereum olarak yapabilirler”* şeklindeki duyurudur. Bahsedilen camii danışmanı Zayd al-Khair, *“herhangi bir para birimi kendiliğinden helal ya da haram olamaz. Önemli olan paraların hangi yönde kullanıldığıdır.”* ifade ederek caiz bir yolda kullanılan paranın helal olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

¹²⁶ Coinkolik, “Endonezya’nın Gündeminde Devlet Destekli Kripto Para” (Erişim 3 Mayıs 2021).

¹²⁷ Kaya, “Kripto Para Birimleri” 17-18.

¹²⁸ Hamide Selçuk & Fatma Nur Çiydem, “Kripto Paralar ve Blockchain Teknolojisinin Kullanım Alanları”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi Finans ve Etik Kongresi*, ed. Hüseyin Ergün vd. (İstanbul: Pazıl Matbaa, 2019), 19.

¹²⁹ Donanımhaber (Erişim 19 Şubat 2021).

¹³⁰ Hürriyet Gazetesi (Erişim 19 Şubat 2021).

Sonuç

Geleneksel ödeme sistemlerine alternatif olarak ortaya çıkan ve teknolojinin finansal sistemle birleşmesi sonucunda yaygınlık kazanan bitcoin, kripto paranın ilk örneğidir. Kripto paraların en önemli özelliği kullanıcılarına düşük maliyetle süratli transfer avantajları sağlamasıdır. Fıkıh alimlerinin kripto paralarla ilgili müspet ve menfi yaklaşımın yanında bu paralar hakkında ihtiyatlı olmanın daha isabetli bir davranış olacağı yaklaşımı da mevcuttur. Menfi görüşte olanlar, kripto paraların para olmadığı gibi mal olma şartlarını da yerine getirmediğini vurgulamaktadırlar. Müspet görüşte olanların bazılarına göre kripto paralar dijital bir değerdir, diğerlerine göre ise paradır. Kripto paralar, bir dijital değer ifade etmektedir. Ancak şimdilik yaygınlık kazanamamış olmasından dolayı fiziki varlığa sahip para veya değerler gibi bir işleve sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Fetva kurulları ve İslâm hukukçularının ekseriyeti kripto para kullanımının caiz olmadığını belirtmiş ancak caiz olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Kullanımına cevaz verenler de kripto sisteminin barındırdığı riskler nedeniyle temkinli davranılmasının en uygun tavır olacağını vurgulamışlardır.

Kripto paraların şu an yaygınlaşmasını engelleyen en önemli faktör, yasal alt yapı eksikliğinin olması ve fiziki bir varlığa dayanmaması gibi bazı belirsizliklerinin bulunmasıdır. Ancak devletlerin, kripto paraların mübadele aracı ve değer ölçüsü olarak kabul edilmesi yönünde hukukî düzenlemeler yapma eğilimine girdiklerini de görmekteyiz. Ülkemizde de bu yönde çalışmalar yapıldığına dair haberler, yakın zamanda kripto paraların kullanımıyla ilgili yeni yasal düzenlemeler yapılabileceğinin işaretleridir. İslâm hukukunda, alım-satım, kiralama işlemlerinde kişilerin karşılıklı rızaya dayanmaları beklenmektedir. Hakkaniyete uymayan kazanç yollarının bertaraf edilmesi yanında belirsizlik, sebepsiz zenginleşme ve aldatmadan uzak durmaları dinî ve hukuki bir zorunluluktur.

Tarih boyunca bir şeyin para olarak vasıflandırılabilmesi için, insanların genel kabulüne dayanan ve bir mübadele aracı olarak kullanılan, servet saklama ve bir değer ölçüsü olan vasfını kazanması gerekir. Bir şeyin para vasfını kazanmasında bir devlet otoritesi tarafından kabul edilmesinin şart olmadığını söyleyebiliriz. Zira tarihsel süreçte kamu otoritesinin bulunmadığı toplumlarda para işlevini gerçekleştiren birçok mal, madde, emek veya şey para olarak tedavül etmiştir. Ancak hukukî bir altyapının olması ve devlet güvencesinin bulunması halinde insanların menfaati olacağı da ortadadır.

Her parada olduğu gibi kripto paralar da birtakım risklerle birlikte teorik planda toplum tarafından tedavül aracı ve kıymet ölçü birimi olarak kabul edilmesi durumunda aynen kâğıt paralar gibi para olma vasfına kavuşurlar ve paranın bütün özelliğini yerine getirirler. Zaten her geçen gün toplum hayatına, kurum ve kuruluşların portföyüne, yeni ödeme, kiralama, fonlama, tasarruf ve transfer enstrümanlarının girmesi mümkündür. İslâm hukukunda, birtakım riskler ve sakıncalar nedeniyle, kripto paraların tümünden meşru olmadığı yönünde genellemeci bir tavır içerisine girerek bir hüküm verilmemelidir. Her parada olduğu gibi kripto paralarda da bazı olumsuz durumlar tabii ki göz ardı edilemez. Fakat bu paraların da sakıncalarının giderilmesine çalışılmalı en azından olumsuz yönleri sebebiyle hiç yokmuş gibi de davranılmamalıdır. Zira yakın zamanda bu eksikliklerin giderilmesi ve hukukî altyapının oluşturulmasıyla tedavül edilebilir hale getirilebilir.

İslâm hukuku (fıkıh ilmi), bireyin, hayatının bütün alanlarını kapsayan ve her faaliyeti ile ilgilenen bir ilim dalıdır. Bu faaliyetlerden biri de hiç şüphesiz kişinin iktisadi hayatında önemli bir yere sahip olan paradır. Bu nedenle İslâm hukukunda paranın mahiyet ve fonksiyonlarının doğru anlaşılabilmesi için devlet merkezli anlayışın ötesine çıkılarak geniş bir perspektiften bakılması gerekir. İktisatçılar gibi İslâm hukukçuları da kripto paralara temkinli yaklaşılması gerektiği sonucuna varmışlardır. Bu noktada riskleri şer'î sakıncaları bertaraf edilmesi halinde kripto paraların hem değer saklama hem de alım-satım ve kiralama işlemlerinde ödeme aracı olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Abu-Bakar, Mufti Muhammad. "2017 Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency and Blockchain". Erişim 23 Aralık 2020. <https://İslâmicbankers.files.wordpress.com/2019/02/2017-shariah-analysis-of-bitcoincryptocurrency-blockchain.pdf>
- Adam, Mufti Faraz. "Bitcoin: Shariah Compliant". Erişim 4 Ocak 2021. <https://afinanceorg.files.wordpress.com/2017/08/research-paper-onbitcoin-mufti-faraz-adam.pdf>
- Al-Quradaghi, Ali. "اللكترونية الرقمية للعمالت الشرعي الحكم: حول فتوى ". Erişim 2 Mayıs 2021. <http://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/05/Bitcoin-ali.quradaghi.pdf>
- Ahmet Cevdet Paşa. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1308/1891.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*. İstanbul: y.y.,1976.
- Âkil, Abdullah b. Muhammed b. Abdülvehhab. "el-Ahkâmü'l- Fıkhiyyetü'l-Muteallika bi'l-Amelâti'l-Elektruniyy, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye Vezâretü't-Ta'lîm el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l Medîneti'l-Münevver". Erişim 27 Mart 2021. <https://iefpedia.com/arab/wp-content/uploads/2018/01/Bitcoin4.pdf>
- Akyıldız, Ali. "Para". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/163. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Allâm, Şevki İbrahim. "Tedâvül Umleti'l-Bitkoin ve Teâmül bihâ", Erişim 4 Ocak 2021. <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?sec=fatwa&ID=14139>
- Alkış, Alpaslan. "İslâm Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2018), 69-90.
- Alpago, Hasan. "Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para". *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 3/2 (Mayıs 2018), 411-428.
- Aşur, Muhammed Tahir. *İslâm Hukuk Felsefesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Ateş, Leyla. "Bitcoin: Sanal Para ve Vergileme". *Vergi Sorunları Dergisi* 308 (2014), 131-141.
- Apaydın, Yunus. "Fesad". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/421. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Aybakan, Bilal. "Nakit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/324. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Azevedo, Roberto. "World Trade Statistical Review". World Trade Organization. (May 2019), 1-178.
- Bayındır, Abdüllaziz. "Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2000), 15-36.
- BDDK, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. "Bitcoin Hakkında Basın Açıklaması". Erişim 5 Ocak 2021. https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Duyurular/Basin_Aciklamalari/12574bitcoi_n_hk_basin_aciklamasi.pdf
- Beest, P.C.L. "Bitcoin: explaining variations in regulatory approaches". *Political Science International Relations and Organizations* (July 2017).
- Bctr. "Dünya Genelinde Bitcoin ATM Sayısı". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://bctr.org/dunya-genelindeki-bitcoin-atm-sayisi-10-000i-asti-18673/>
- Bilgili, İsmail. "İslâm Hukukunda Ma'dum'un Satışı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 211-238.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.1986.
- Bloomberg. "China is Developing Its Own Digital Currency". Erişim: 2 Mayıs 2021. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-23/pboc-is-going-digital-as-mobile-payments-boom-transforms-economy>

- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'uş-şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsr. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Ceran, Emre & Kiraz Mehmet, Sabir & Uzunkol, Osman. "RSA Şifreleme Sistemlerinin Kleptografik Arka Kapıları İçin Güvenlik ve Karmaşıklık Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2/21 (2017), 631-643 .
- Clinch, Matt. "Bitcoin Recognized by Germany as 'Private Money'". Erişim 1 Mayıs 2021. <http://www.cnbc.com/id/100971898>
- Civelek, Aslı. *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Coinkolik. "Bitcoin Şeriata Uygun Mu Btc İle Zekat Verilebilir Mi". Erişim 21 Şubat 2021. <https://www.coinkolik.com/bitcoin-seriata-uygun-mu-btc-ile-zekat-verilebilir-mi/>
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukuku'nda Akidler*. İstanbul: A.H.İ. Yayınları, 2015.
- Çeker, Orhan. "Kripto Paralar". Facebook. 25 Şubat 2021,05:50. Erişim 27 Şubat 2021. https://tr-tr.facebook.com/profdrorhanceker/posts/2558701754436302?_tn=-R
- Çetin, Abdurrahman. "İslâmi Esaslara Uygun Kripto Para Önerisi: İslâmî Coin (ISCOIN)". *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12/22 (Ocak 2020), 63-89.
- Coinkolik. "Endonezya'nın Gündeminde Devlet Destekli". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.coinkolik.com/endonezyanin-gundeminde-devlet-destekli-bir-kripto-para-borsasi-var/>
- Cnnturk. "Bitcoin Alım Satım Yapanlar". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/bitcoin-alim-satimi-yapanlar-dikkat-sistem-degisiyor?page=12>
- Daru Al-Ifta' Al-Falasteeniyya. Erişim 18 Şubat 2021. <http://darifta.org/news/shownew.php>
- Dar Al-Ifta Al-Misriyyah. بالبنكو؟ Erişim 1 Şubat 2021. <https://www.dar-alifta.org/Foreign/default.aspx>
- Darphane, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. "Paranın Tarihi". Erişim 16 Şubat 2021. <https://www.darphane.gov.tr/paranin-tarihi>
- David, Tan W. C. "Bitcoin Transactions: The New Frontier of Income Tax Evasion in Thailand". *Ramkhamhaeng Law Journal*, 8/1 (2019).
- DİB. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". Erişim 16 Ocak 2021. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/596/din-isleri-yuksekkuruludijital-kripto-paralarin-kullaniminin->
- Dilek, Şerif. "Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı* 231 (Şubat 2018), 29-30.
- Doğan, Hasan. "İslâm Hukuku Açısından Kripto Paralar ve Blockchain Şifreleme Teknolojisi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018), 225-253
- Doğantekin, Serkan – Usta, Ahmet. "Blockchain 101, Digitalage". *Bankalararası Kart Merkezi*. (2017), 72-73.
- Donanimhaber. "Sadaka ve Zekâta Kriptopara Dönemi Başlıyor". Erişim 19 Şubat 2021. <https://www.donanimhaber.com/Sadaka-ve-zektta-kripto-para-donemi-basliyor--99982>
- Döndüren, Hamdi. *İslâm'da Para Kredi Faiz ve Enflasyon İlişkileri*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- EBA, European Banking Authority. "2014 Opinion on Virtual Currencies" Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/1547217/32b1f7f2-90ec-44a8-9aab-021b35d1f1f7/EBA%2520Opinion%2520on%2520the%2520Commission%25E2%2580%2520>

- [2599s%2520proposal%2520to%2520bring%2520virtual%2520currency%2520entities%2520into%2520the%2520scope%2520of%25204AMLD.pdf?retry=1](https://www.irs.gov/pub/irs-drop/n-14-21.pdf)
- Efe, Ahmet. "İslâm'a Göre Para ve Kredi Politikası". *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25/3 (Ocak 2018), 587-607.
- Eğilmez, Mahfi. "Ekonomi Sözlüğü". Erişim 2 Mayıs 2021. <https://www.mahfiegilmez.com/p/ekonomi-sozlugu.html>
- Eğilmez, Mahfi. "Kripto Paralar Bitcoin ve Blockchain". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html>
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Ergin, Feridun. *Para Siyaseti*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1972.
- Ergin, Feridun. *Para ve Faiz Teorileri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981.
- Erkal, Mehmet. *Madeni Para Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- Evlimoğlu, Umut – Gümüş, U. Tolga. "İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme". *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2018), 167-183.
- Goodman, Leah Mcgrath. (Newsweek Global). "The Face Behind Bitcoin". Erişim 17 Ocak 2021. <https://www.newsweek.com/2014/03/14/face-behind-bitcoin-247957.html>
- Gözübenli, Beşir. *Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- Güney, Necmeddin. "İslâm Hukukunda Para Kavramına ve Paranın Yeri". ed. Cem Korkut. *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. Ankara: TDV Yayınları: 2020.
- Gürbüz, Ahmet. "Para Çeşitleri ve Gelecek Yüzyılda Paranın Yeri". Erişim 17 Şubat 2021. <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/ahmet/039/>
- Hern, Alex. "Bitcoin Price Tumbles After Warning from Chinese Central Bank". Erişim 2 Mayıs 2021. <https://www.theguardian.com/technology/2013/dec/05/bitcoin-price-tumbles-chinese-central-bank-warning>
- Hacak, Hasan. "Mal". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/461. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Haseni, Ahmed. *İslâm'da Para*. çev. Adem Esen. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Kaya, Süleyman. "Kripto Paralar ve Fıkhi Açından Değerlendirilmesi". *İSAFEM* (Ocak 2018), 1-18.
- İşbank. "Paranın İcadı ve Gelişimi". Erişim 6 Şubat 2021. <https://www.isbank.com.tr/blog/paranin-icadi-ve-gelisimi>
- IRS. "Notice 2014-21". Erişim 1 Mayıs 2021. <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/n-14-21.pdf>
- Kaplanhan, Fatih. "Para Sistemlerindeki Dönüşümün Dünü Bugünü ve Geleceği". ed. Cem Korkut. *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Karakoç, İrem. "Osmanlı Devletinde Kâğıt Paraya Geçiş Sürecinde Evrak-ı Nakdiyyenin Yeri". *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (Ocak 2021), 1-54.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 2 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1986.
- Karaman, Hayreddin. (Yeni Şafak). "Sanal Para (Bitcoin, Bitpara)". Erişim 20 Aralık 2020. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/sanal-para-bitcoin-bitpara-2041314>
- Keirns, Garrent. "Japan's Bitcoin Law Goes Into Effect Tomorrow". Erişim 2 Mayıs 2021. <http://www.coindesk.com/japan-bitcoin-law-effect-tomorrow/>
- Koinbülten. "Yasak Söz Konusu Değil". Erişim 2 Mayıs 2021. <https://koinbulteni.com/tcmb-kripto-para-yasak-soz-konusu-degil-99868.html>

- Korkut, Cem. *İslâm İktisadında Para Bakırdan Dijitale İslâm İktisadında Para ve Para Kavramı Politikası Uygulaması*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Litwack, Seth. "Bitcoin: Currency or Fool's Gold: A Comparative Analysis of the Legal Classification of Bitcoin". *Temp. Int'l & Comp. LJ* 29 (2015), 309-348.
- Macheel, Tanaya. "French Government Outlines New Regulations for Bitcoin Market Transparency". Erişim 1 Mayıs 2021. <http://www.coindesk.com/french-government-outlines-new-regulations-bitcoin-market-transparency/>
- Mishkin, Frederich S. *The Economics of Money Banking & Financial Markets*. Newyork: Pearson Addison Wesley, 2001.
- Nakamoto, Satoshi. "Bitcoin: A Peer to Peer Eloquent Cash System" Erişim 27 Mart 2021. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Narayanan, Arvind & Clark, Jeremy. "Bitcoin's Academic Pedigree". *Communication of ACM*. 60/12 (2017), 36-45.
- Natarajan, Harish vd. "Smart Contracts". *Distributed Ledger Technology and Blockchain*. 1 (2017), 29-33.
- Orman, Sabri. *Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- Özkeser-Sezgi. "Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmasına Dair Yönetmelik". Erişim 12 Mayıs 2021. <https://www.ozkeser-sezgi.com/odemelerde-kripto-varliklarin-kullanilmasina-dair-yonetmelik>
- Özsoy, İsmail. "Fıkıh Açısından Finans ve Altın İşlemleri Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz". *Fıkıh Açısından Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı*. 75-132. Konya: Konevi Kültür Merkezi, 2012.
- Pinna, Andrea—Ruttenberg, Wiebe. "Distributed ledger Technologies and their specifications". ECB Occasional Paper 172 (April 2016), 8-19.
- Selçuk, Hamide—Çiydem, Fatma Nur. "Kripto Paralar ve Blockchain Teknolojisinin Kullanım Alanları". *Uluslararası İslâm Ekonomisi Finans ve Etik Kongresi*. ed. Hüseyin Ergün vd. 12-24. İstanbul: Pazıl Matbaa, 2019.
- Serozan, Rona. *Eşya Hukuku I*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014.
- Seyidoğlu, Halil. *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Güzem Can Yayınları, 1992.
- Simmel, Georg. *The Philosophy of Money*. Newyork: Routledge Group, 2004.
- SPK, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu. "Kripto-Para Bitcoin". Erişim 12 Ocak 2021. <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130>
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme*. İstanbul: İSAV Yayınları, 1987.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. "Kâğıt Paranın Tarihçesi". Erişim 17 Şubat 2021. [TCMB_ORTAOKUL_KITAPCIK_DijitalSpr.pdf](https://www.tcmb.gov.tr/kagit-para/kagit-para-tarihcesi)
- TDK. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 25 Ocak 2021. <http://www.sozluk.gov.tr>
- Techinside. "Coincheck hesaplarından 530 Milyon". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.techinside.com/coincheck-hesaplarindan-530-milyon-dolarlik-kripto-para-calindi/>
- The Guardian. "Thai Bitcoin Exchange Suspends Trading". Erişim 2 Mayıs 2021. <https://www.theguardian.com/technology/2013/jul/31/thai-bitcoin-exchange-suspend-trading>
- TRTHaber. "Thodexin kurucusu 2 milyar". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/thodexin-kurucusu-2-milyar-dolarlik-vurgun-sorusturmasi-574973.html>

- Uslu, Rifat. "İslâm Hukukunda Para Birimleri". *Journal of Islamic Research* 25/1 (2014), 28-38.
- Uzmancoin. "Bitcoin atm Lokasyonları". Erişim 3 Mayıs 2021. <https://uzmancoin.com/bitcoin-atm-lokasyonlar/>
- Üzer, Betül. *Sanal Para Birimleri*. Ankara: TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2017.
- Waldport, Mark. "Distributed Ledger Technology: Beyond Block Chain". *Government Office for Science* (December 2015).
- Wong, Joon. "Indonesia Central Bank Warns Against Bitcoin Use". Erişim: 2 Mayıs 2021. <http://www.coindesk.com/indonesia-central-bank-warns-bitcoin-use/>
- Yazete. "Merkez Bankası Enflasyon Tahmini". Erişim 12 Mayıs 2021. <http://www.yazete.com/ekonomi/merkez-bankasi-2021-sonu-enflasyon-tahminini-yuzde-122ye-yukseltti-843930.html>
- Yazıcı, Abdurrahman. *Kripto Paralarla İlgili Fetvalar ve Fıkhi Hükmü*. Konya, NEÜ Yayınları, 2020.
- Yıldız, Seracettin. *İslâm Hukuku Açısından Kripto Paraların Fıkhi Hükmü ile İlgili Tartışmalar, İslâmî Finans ve Finansal Teknolojiler (Fintech) Blokzincir-Akıllı Sözleşme-Kripto Paralar*. Konya: NEÜ Yayınları, 2020.
- Yüksel Bozkurt & Armağan, Ebru. "Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukûkî Bir Bakış". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 2/73 (2015), 173-220.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Medhal li-Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müesseset'ür- Risâle, 1999.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l İslâmî ve Edilletühü*. Dimeşk: Daru'l-Fikir, 1989.